

TÖÖPUNALIPU
EESTI NSV
AKADEEMILINE
BALLETI-



ORDENIGA
RIIKLIK
OOPERI- JA
TEATER

„ESTONIA“

Porgy ja Bess

Ooper 3 vaatuses 9 pildis

Muusika — George Gershwin

Libreto — Du Bose Heyward

Laulutekstitid — Du Bose Heyward ja Ira Gershwin

Tõlge — Uno Laht

1967. a.

GEORGE GERSHWIN sündis 26. septembril 1898. a. New-Yorgis Brooklynis. Ta vanemad olid möödunud sajandi 90-ndate aastate algul Venemaalt emigreerunud. Ettevõtlik isa katsus õnne mitmesugustel ärialadel, saavutamata õiget edu. Sagedasele töökoha vahetamisele kaasnes perekonna kolimine ühest elukohast teise.

George Gershwinis ilmnes huvi muusika vastu juba varases lapsepõlves, kuid süstemaatilist muusikalist haridust saada tal ei õnnestunud. Ta õppis klaverimängu ja harmooniat Charles Hambitseri juures, muusikateooriat ja kontrapunkti õpetas talle Rubin Goldmark. Ent üldiselt oli Gershwin arvamusel, et ta on sündinud helilooja. Viieteistkümne aastasena otsustaski ta täielikult pühenduda muusikale. Raha teenimiseks mängis ja laulis ta ühes New-Yorgi muusikaäris ostjatele uusi-maid helindeid. Varsti kirjutas ta ka oma esimesed väikesed helitööd — laulud, olles valmistatud ameerika tolaeagse tuntuima kerge muusika looja Irving Berlini kompositsioonidest ja nende rütmilisest vitaalsusest. Järk-järgult töid laulud Gershwinile populaarsust. 1918. aastal katsetas ta muusikaga revüüle «Pool üheksa», kuid see kukkus läbi. Aasta hiljem aga valmis tema esimene muusikaline komöödia «La La Lucille», mis võeti väga hästi vastu. Järgnevate aastate jooksul lisandus sellele veel ligi viiskümmend musicali, mõned nendest õige menüüd. 1924. aastal kõlas esmakordselt populaarne «Rhapsody in Blue», mille Gershwin kirjutas Paul Whitemani ettepanekul. Aasta pärast valmis «Klaverikontsert in F». Järgmiseks üldist tunnustust ja menu pälvinud teoseks oli 1928. aastal sümfooniline süit «Ameeriklane Pariisis». Edaspidistest töödest tuleks veel esile tõsta «Teist rapsodiat klaverile orkestriga» (1931) ja «Kuuba avamängu» (1932). Kuid Gershwini loomingu kõrgpunktiks on kindlasti tema neegrioper «Porgy ja Bess», mille esietendus toimus 30. septembril 1935. a. Bostonis. Hiljem alustas see oper võidukäiku kogu maailmas. Pärast «Porgy ja Bessi» esietendust asus Gershwin Hollywoodi ja kirjutas muusikat helifilmidele. Kuid peagi andsid end tunda tervise häired, mis pidevalt süvenesid, ja 11. juulil 1937. a. suri Gershwin peaaegu kasvaja ohvrina.

Gershwini eesmärgiks oli kirjutada kunstiliselt täisväärtuslikku rahvuslikku muusikat, mida mõistaksid ja tunnustaksid «omaks» kõik ameeriklased, nii valge- kui mustanahalised. Ta otsis väsimatult uusi väljendusviise oma muusikalistele mõtetele. Siinjuures kasutas ta ohtralt jõulisi elemente, mida džäss oli võtnud neegrimuusikast, püüdis ühendada ameerika rahvusmuusikat klassikaliste vormidega. Märkides Gershwini loomingu demokraatlikku olemust ütles korj Dmitri Šostakovitš: «Millest kõneleb Gershwini muusika? Ta kõneleb lihtsatest inimestest, nende muredest ja rõõmudest, nende armastusest, nende elust. Ja sellepärast on tema muusika tõeliselt rahvuslik». On väljendatud mõtet, et mida «võimas rühm» tähendab Venemaal, Chopin Poolale ja Grieg Norrale, seda on Gershwin Ameerikale. Mõned tunnid enne Gershwini surma saabus teade suurimast tunnustusest, mis muusikule osaks võib saada, — Accademia di Santa Cecilia Roomas oli ta nimetanud oma auliikmeks.

OOPERI «PORGY JA BESS» aluseks on du Bose Heywardi näidend «Porgy», kirjaniku samanimelise romaani dramatisering. Ooperi libreto autoriks on Du Bose Heyward ja helilooja vend Ira Gershwin, kelle poolt on loodud ka paljude George Gershwini laulude tekstid. Enne kui Gershwin asus kirjutama ooperi muusikat, töötas ta oma professionaalsete võimete tõstmiseks ja veetis mitu kuud vaeses neegrите asulas Lõuna-Carolinas, et õppida tundma neegrите elu, nende tavasid.

laule ja tantse, nende vaimulikke laule, — spirituaale, mis on ainulaadsed oma meloodikalt ja rütmilt. Selleks jälgis ta neegreid nende töö juures, puhketundidel ja palvemajades ning tegi märkmeid oma tulevase ooperi jaoks. Ooperis ei ole küll toodud neegrimeloodiaid originaalis, kuid kogu muusika laad näitab tuginemist neegrite folkloorile. Mõnede stseenide ülesehitamisel on kasutatud meisterlikult spirituaalide mitmehäälsel esitusviisi (tapetud kaluri leinakoor, palvus tormi ajal, lõpukoor jt.). Iseloomustav on soololaulu orgaaniline ühendamine kooriga. Ooperi omapära seisneb ka lüüriliste, huumoriküllaste ja traagiliste episoodide kontrastses vastandamises. Kuigi helilooja, järgnedes Heywardi ja Ira Gershwini libretole, ei kujuta neegreid aktiivsete võitlejatena oma õnne ja vabaduse eest, on ometi ilmne tema sügav poolehoid ja kaastunne neile rõhutuile ja sellest johtub ooperi demokraatlik iseloom.

Nõukogude Liidu teatrites ei ole seni lavastatud ooperit «Porgy ja Bess». Ülevenemaalise Teatriühingu ooperiansambli poolt esitati ta umbes kahekümne aasta eest Moskvas kontserdi korras. (Nimiosades Ivan Petrov ja Ksenia Malkova). 1956. aastal viibis N. Liidus ameerika ooperitrupp «Everyman Opera» ning etendas ooperit «Porgy ja Bess» Moskvas ja Leningradis.

Dirigendid: Eesti NSV teeneline kunstitegelane

Neeme Järvi ja Eri Klas

Lavastaja: Eesti NSV teeneline kunstitegelane

Udo Väljaots

Kunstnik: Eesti NSV teeneline kunstnik

Lembit Roosa

Koormeistrid: Eesti NSV teeneline kunstitegelane

Uno Järvela ja Venno Laul

Ballettmeister: **Mai Murdmaa**

Lavastaja assistent: **Arne Mikk**

Kontsertmeistrid: Eesti NSV teeneline kunstnik

Tekla Koha

Reet Laul

Evi Ross

Etenduse juht: **August Sepp**

OSALISED

Porgy	NSV Liidu rahvakunstnik Georg Ots Teo Maiste
Bess	Eesti NSV teen. kunstnik Liidia Panova Haili Sammelselg Silvia Urb
Crown	Eesti NSV teen. kunstnik Georg Taleš Ervin Kärvet
Serena	Eesti NSV teen. kunstnik Aino Külvand Tiina Jaaksoo Galina Kulkina
Clara	Eesti NSV teen. kunstnik Aino Külvand Maarja Haamer Jelena Solovjova- Važinskaja
Maria	Linda Köögard Linda Sellistemägi
Jake	Ants Aasma Illart Orav
Sporting Life	Eesti NSV rahvakunstnik Viktor Gurjev Enno Eesmaa
Mingo	Heino Otto Tiit Tralla
Robbins	Enno Eesmaa Kalju Karask Heino Otto

Peter	Eesti NSV teen. kunstnik Harri Vasar Enno Eesmaa
Frazier	Eesti NSV teen. kunstnik Aaro Pärn Uno Kreen
Annie	Viivika Vasar
Lily	Eve Neem Silvia Urb
Maasikamüüja	Gertrud Üppis
Jim	Ants Aasma Voldemar Kuslap Henno Sein
Matuste korraldaja	Artur Linnamägi
Nelson	Heino Rikas Erivan Veesaar
Krabimüüja	Edgar Härmson
Mr. Archdale	Hugo Malmsten - <i>Arne Mikk</i>
Detektiiv	Vello Viisimaa
Politseinik	Harald Kard
Uuriija	Arne Mikk
Scipio	Marvi Taggu

Koori solistid: **Niina Hütte** või **Gertrud Üppis**
Verni Kirs või **Ahti Männik** või **Henno Sein**

Catfish Row elanikud, kalurid, lapsed, sadamatöölised, jne

Tegevuse koht — neegrite linnaosa Charlestonis, Lõuna-Carolinas

Aeg — lähem minevik

OOPERI SISU

I vaatus

1. pilt

Suveõhtu ühel õuel Catfish Row tänavas. Clara uinutab oma last, mehed mängivad hasartmänge. Kalurid tulevad töölt. Saabub oma vankril Porgy. Ta on jalutu invaliid, kes salaja armastab kaunitari Bessi, kuid mõtleb alistunult, et vigase inimese saatuseks on üksindus. Varsti tulebki Bess oma armukese — jõhkra joomari Crowniga, kes on hirmuks kogu ümbruskonnale. Nad ühinevad täringumängijatega. Tekib riid ja Crown tapab vihahoos Robbinsi. Hirmunud neegrid otsivad varju oma tubades, Crownil õnnestub põgeneda. Kuuldub politseiniku vile. Paanikas püüab Bess leida endale ulualust, kuid asjatult. Keegi ei taha võtta oma juurde Crowni sõbratari. Ainult Porgy uks on talle avatud.

2. pilt

Järgmise päeva õhtul Robbinsi lese Serena toas. Korjuse rinnal on tinataldrik, millesse neegrid panevad oma annetused matuse korraldamiseks. Lauldakse raskemeelseid laule. Annetust tooma tulevad ka Porgy ja Bess. Viimane on üldises ebasoosingus ja algul ei taheta tema raha vastu võtta. Saabunud detektiiv teatab Serenale, et laip antakse arstiteaduse üliõpilastele, kui see järgmisel päeval maetud ei ole. Lahkudes viib detektiiv kaasa Peteri kui mõrva tunnistaja. Õnneks laseb matuste korraldaja viimaks end keelitada matma surnu olemasoleva vähese raha eest.

II vaatus

3. pilt

Hommik samal õuel kuu aega hiljem. Kalurid parandavad võrke. Oma kambrikesest väljub Porgy. Ta on õnnelik — alates tollest hirmsast õhtust, mis nõudis Robbinsi elu, elab Bess tema juures. Neegrist nurgaadvokaat Frazier müüb Porgyle poolteise dollari eest dokumendi, et Bess on Crownist lahutatud. Nüüd võib Porgy ta naida.

Kokaiiniga kaubitsev neeger Sporting Life püüab Bessi, kes varem Crowni armukesena ta kaubatarvitajaks oli, meelitada endaga kaasa New-Yorki. Kuid Bess keeldub. Ta pole enam endine — armastus Porgy vastu on teinud temast hoopis teise inimese. Mõlemad kinnitavad uuesti teineteisele oma sügavat kiindumust.

Catfish Row elanikud valmistuvad lõbusõiduks Kittiwah-saarele ja Maria kutsub ka Bessi kaasa. Mõninga kõhkluse järele ühineb Bess teistega ja Porgy jääb üksi koju õnnelikuna ja rõõmsana.

4. pilt

Samal õhtul Kittiwah-saarel. Neegrid lõbutsevad, — lauldakse, tantsitakse ja naljatatakse. Joobnud Sporting Life, kellele see lihtne, sundimatu lõbusus ei meeldi, laulab pilkelaulu piibli teemal.

Kui neegrid asuvad koduteele, jääb Bess sõiduks valmistudes teistest veidi eemale. Äkki ilmub põõsastest Crown, kes end pärast Robbinsi tapmist saarel metsas varjanud on. Meeleheitlikult püüab Bess teda endast eemale tõrjuda, kuid Crown murrab ta vastupanu ja sunnib teda jääma saarele.

5. pilt

Nädal hiljem Catfish Row õuel. Kalurid siirduvad merele. Porgy toast kuuldu palavikus soniva Bessi häält. Pärast kaht päeva saarel üleelatud õudusi tuli ta tagasi haigena. Porgy soovil laulab Serena laulu, paludes Bessile paranemist. Kambrist tulebki Bess mõnevõrra tervemana. Ta tunnistab Porgyle, et lubas minna Crowni juurde, kui too tuleb talle järele, kuid palub ühtlasi Porgyt kaitsta teda Crowni eest. Porgy töötab seda.

Kellahelin kuulutab orkaani lähenemist. Clara mõtleb murega oma mehele Jake'ile ja teistele kaluritele, kes on merel. Võimas orkaan haarab Catfish Row.

6. pilt

Järgmine varahommik Serena taas. Neegrid on kogunenud siia palvetama ja laulma, kuna väljas raevutseb torm. Järsku paiskub uks lahti ja tuppa astub Crown, kes on saarelt mandrile ujunud. Pilkavalt naerab ta neegrite hirmu ja suundub Bessi juurde. Vaheleastuva Porgy paiskab ta jõhkralt maha. Siis märgatakse läbi akna Jake'i paati, mis ujub merel kiil ülespidi. Hetkegi kõhklemata annab Clara oma lapse Bessile ja tõttab välja tormi kätte oma meest otsima. Keegi ei sõanda talle appi minna. Ainult Crownil jätkub selleks julgust ja, lubades tulla tagasi Bessi järele, ruttab ta välja.

III vaatus

7. pilt

Õhtu Catfish Row õuel. Neegrid leinavad tormis hukkunud kalureid, kelle hulgas leidsid surma ka Jake ja Clara. Kuid Crown olevat pääsenud, nagu jutustab Sporting Life. Porgy toast kostab Bessi häälilaul, kes on nüüd emaks Clara lapsele. Õu jääb tühjaks. Ilmub Crown ja hiilib tasa Bessi toa poole. Kuid enne kui ta jõuab sisse astuda, ilmub aknale Porgy ja tapab ta.

8. pilt

Järgmise päeva hommikul saabunud politseitöötajad kuulavad üle Catfish Row elanikke mõrvaloo selgitamiseks. Nad nõuavad, et Porgy tuleks nendega kaasa laipa identifitseerima. Tundes ebausklikku õudust mõtte juures, näha veel kord oma ohvri nägu, Porgy keeldub, kuid ta viiakse vägisi ära. Bess on ahastuses. Seda hetke kasutab Sporting Life ja kutsub teda uuesti endaga kaasa New-Yorki, pakkudes talle jälle kokaimi. Bess keeldub, ent Sporting Life jätab lahkudes siiski pakikese pulbrit — igaks juhuks.

9. pilt

Nädal hiljem tuleb Porgy tagasi. Ta pandi vangi võimudele vastuhakkamise pärast, kuna ta ei nõustunud Crowni laipa vaatama. Vanglas viibides võitis ta teistelt vangidelt täringumänguga palju raha, ostis selle eest kingitusi Bessile, lapsele ja sõpradele ning asub röömsa ärevusega neid nüüd üle andma. Ta hüüab Bessi, kuid ei saa vastust. Siis märkab ta Serena käes last, kelle Clara andis Bessile. Nüüd kuulab ta kibedat tõe, et Bess on läinud Sporting Life'iga New-Yorki, arvates, et Porgy enam kunagi vanglast ei vabane. Ent Porgyt huvitab ainult see, kas tema Bess on veel elus. Kuulda saades, et New-York on «ainult» tuhat miili eemal, asub ta oma vankrikeses teele kindlas usus, et leiab Bessi, kus too iganes ka ei oleks.